

Петрук О. М., к.пед.н., доцент, Петрук А. П., к.пед.н., доцент
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ДУХОВНО- МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Анотація. В статті досліджено роль краєзнавства у формуванні патріотичних почуттів в учнів. Розкрито досвід роботи вчителів ЗОШ I-III ст. с. Будараж Здолбунівського району з реалізації порад Василя Сухомлинського щодо формування особистості громадянина. Проведено аналіз створення вчителями і учнями книги «Життя нашого краю». Стверджено думку про те, що краєзнавство є ефективним засобом духовно-морального виховання школярів, завдяки якому учні глибоко усвідомлюють себе як частину народу, в них виховується синівська любов до рідного села, краю.

Ключові слова: краєзнавство, патріотичні почуття, громадянин, книга «Життя нашого краю», духовно-моральне виховання, рідний край, позакласна виховна робота.

Аннотация. В статье определена роль краеведения в формировании патриотических чувств у учеников. Раскрыт опыт работы учителей ООШ I-III ст. с. Будараж Здолбуновского района по реализации советов Василия Сухомлинского по формированию личности гражданина. Проведен анализ создания учителями и учениками книги «Жизнь нашего края». Утверждена мысль о том, что краеведение является эффективным средством духовно-нравственного воспитания школьников, благодаря которому ученики осознают себя частью народа, в них воспитывается сыновья любовь к родному селу, краю.

Ключевые слова: краеведение, патриотические чувства, гражданин, книга «Жизнь нашего края», духовно-нравственное воспитание, родной край, внеклассная воспитательная работа.

Annotation. The role of regional ethnography in formation of the pupils' patriotic feelings was defined in the article. The authors presented the experience of the teachers of secondary school (village Buderazh, Zdolbuniv district) concerning realization of Vasyl Sukhomlynskyi's proposals as to the citizen's personality formation. Analysis of the book «Life of our Land» created by the teachers and pupils was carried out. The authors noted that regional ethnography is the effective means of the pupils' spiritual-ethical education

through which students recognize themselves as part of the people, the sons' love for his native village and land formed.

Keywords: *regional ethnography, patriotic feelings, citizen, book «Life of our Land», spiritual-ethical education, native land, out-of-school educational activity.*

Проблема духовно-морального виховання особистості завжди була однією з актуальних, а в сучасних умовах вона набуває особливого значення. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що вихованню духовності громадян країни було приділено чимало уваги. Багато з цих досліджень були виконані давно, що свідчить про те, що ця проблема завжди вважалася важливою у вихованні кожного громадянина будь-якої формації.

Формування духовно-моральної особистості є важливим завданням і необхідною умовою розбудови української держави. Саме тому вирішення цієї проблеми є пріоритетом сучасного виховання молоді, зорієнтованого на національні та загальнолюдські цінності і культурні традиції.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначається, що державна політика в царині виховання спрямована на національне виховання, яке «є одним із головним пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, формування у молоді потреби та уміння жити в громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалісті, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури» [1, с. 5].

Аналіз сучасних педагогічних досліджень свідчить, що проблема морального виховання школярів пов'язується з розвитком у них громадських ціннісних орієнтацій (В. Кузь, В. Поплужний, З. Сергійчук та ін.); сприйняттям національних цінностей як морально-етичної та естетичної складової національного виховання, що мотивує власну життєдіяльність (Л. Ващенко, І. Єгорова, О. Корнієнко, О. Олексюк, В. Оржеховська, К. Чорна та ін.); формування національного світогляду та виховання комплексу особистісних якостей та рис характеру (Н. Видолоб, П. Ігнатенко, В. Хрущ, М. Шугай та ін.); дидактичними аспектами підготовки вчителя до національного виховання (Л. Биркун, С. Борисова, С. Ніколаєва, В. Плахотник, О. Савченко, Н. Склярєнко та ін.).

За останні роки проблема виховання патріота своєї країни порушувалася у контексті аналізу навчально-виховної діяльності: з вивчення традицій етнопедагогіки (Г. Кловак), української літератури (І. Нетаврована), географії (Л. Паламарчук), музично-пісенної творчості (І. Єгорова, В. Чорнобай). Ретельне вивчення праць зазначених авторів підтвердило, що дослідження впливу засобів морального виховання, зокрема краєзнавства, на духовно-моральне виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України на цей час відсутнє.

Тому метою нашої статті є дослідження досвіду роботи вчителів Будеражської ЗОШ І-ІІІ ст. з духовно-морального виховання учнів.

Завдання дослідження: розкрити краєзнавство як ефективний засіб у формуванні духовно багатой особистості.

Поступальний розвиток української держави, зміцнення в ній засад громадського суспільства, інтеграція України у світову та європейську спільноту неможливі без реформування освіти, оновлення системи національного виховання, головна мета і завдання якої – утвердження ідеалів гуманізму, свободи особистості, демократії, соціального і духовного прогресу, установки на пріоритет загальнолюдських і національних цінностей.

Виховання духовно зрілої особистості, для якої поняття добра, справедливості, совісті, обов'язку стали власними ціннісними орієнтирами, є головною метою сучасної освіти. Духовно-моральне виховання підростаючого покоління – складний, багатогранний процес, основою якого є прищеплення учням гуманістичних якостей, системи світоглядних координат, вищих цілей і культури поведінки.

Цінні поради в цьому напрямку є у видатного педагога і вченого В. О. Сухомлинського, який стрижнем у своїй виховній системі вважав виховання у школярів громадянського бачення світу. Педагог завжди прагнув пробудити почуття того, що Вітчизна – це рідний дім; щастя Батьківщини – це особисте щастя людини, горе Батьківщини в годину тяжких випробувань – горе кожної людини. Вчений пробуджував почуття гордості за світле, героїчне, утверджуючи в свідомості юних громадян думку про те, що вони – спадкоємці слави й честі предків.

З-поміж провідних чинників, що впливають на виховання дітей, назвемо насамперед – історичного, етногеографічного, фольклорного, географічного, літературного. Саме «ставлення до ідеї Батьківщини як до священного і найдорожчого, на думку О. В. Сухомлинської, облагороджує всі людські почуття, зближує, ріднить людей, очищає душі від усього, що принижує її гідність» [2, с. 32]. Беручи активну участь у багатогранній краєзнавчій роботі, діти з раннього віку прилучаються до героїки минулих епох, трудових подвигів, справ, мистецьких традицій дідів і прадідів, їхнього подвижництва в ім'я вільного життя. Не можна допускати, щоб історичні події забувалися, пам'ятні місця занедбувалися, національні герої зневажалися. Ще чимало молоді живе в рідній місцевості і не знає тих важливих історичних подій, які тут відбувалися і мали загальнонаціональне значення.

Ми розділяємо думку Василя Сухомлинського про те, що виховання громадянина доцільно вести у трьох напрямках: по-перше, важливо навчити дитину бачити світ і своє місце в ньому; по-друге, прищепити їй любов до рідної землі, пробудити та розвинути патріотичні почуття; по-третє, потурбуватися, щоб усвідомлення людської гідності в поєднанні з

патріотичними помислами та переживаннями знайшли своє вираження у бажанні та готовності до діяльності на благо Батьківщини, на користь людям, тобто, породили почуття громадянського обов'язку й прагнення реалізувати його в конкретних справах [3, с. 283].

З цією метою вчений рекомендував комплексно використовувати різноманітні форми позакласної виховної роботи з учнями, зокрема проведення екскурсій та бесід на громадянознавчу тематику, організацію краєзнавчої діяльності, участь у суспільно корисній роботі, позакласні й позашкільні заняття різними видами мистецтва, а також залучення дітей до проєктної діяльності: теоретичні змагання (підготовка досліджень на одну і ту ж тему), створення карт, написання історії рідного села, збір бібліотечки на певну тематику тощо.

Цікавий досвід роботи педагогів з реалізації порад Василя Сухомлинського є у ЗОШ I-III ст. с. Будераж Здолбунівського району. Вчителі впевнені в тому, що комплексна, всебічна краєзнавча робота дає змогу вивчати і цілісно сприймати національний колорит рідного краю. Краєзнавча діяльність, як показало наше дослідження, створює умови для глибокого засвоєння учнями регіональних особливостей національного життя, сприяє формуванню їх як типових представників певної місцевості, завдяки чьому учні глибоко усвідомлюють себе як частину народу, в них виховується синівська любов до рідного села, краю.

Разом із учнями вчителями школи була створена книга «Життя нашого краю», яка розпочинається такими словами: «Наша Правда, наша Доля, наша Воля...». Вони вписані в нашу історію кров'ю твоїх найкращих дочок і синів, моя Україно, їхніми життями, їхніми молодими долями. Вони мічені Берестечком і Крутами, геноцидом і голодоморами, і Полинною Зіркою Чорнобиля. В тій великій і трагічній історії маленькою частиною, але величезного національного значення є і наш край – мій край.

Ми запрошуємо вас, окинути зором тиху довірливу красу природи сіл Будераж, Святе, Мости і загубленого в лісах та сторінках історії с. Гурби, Кудрин, Бутки. Це наш край! І зазираючи в глибини історії його сміливо можна назвати «колискою» національно визвольної боротьби в період Другої світової війни.

В процесі нашого дослідження було з'ясовано, що створюючи сторінки цієї книги, учні мали можливість доторкнутися до незабутніх подій із життя українського народу, його національно-визвольної боротьби. А це, в свою чергу, сприяло вихованню в учнів національної свідомості, патріотизму, гордості за свій край.

Тому недаремно першою сторінкою літопису стали події, які відбулися 21–25 квітня 1944 року в Гурбеньких лісах. Це була весна, йшов третій день великого християнського свята, Воскресіння Господнього, коли земля

тільки прокинулась від зимового сну, пахло хвоєю, медом перших квітів, ліс оживав. Так хотілося усім жити, любити і творити добро.

І саме в ці дні в районі сіл Мости, Гурби, Святого, Майдану, відбулася найбільша битва між формуванням УПА і військами НКВС. Формування УПА, в складі яких, окрім регулярних підрозділів знаходилася значна кількість мобілізованих чоловіків з навколишніх сіл, переважно беззбройних, були атаковані одночасно з кількох напрямів – Шумська, Крем'яця, Мізоча. Після запеклих сутичок частині підрозділів УПА вдалося вирватися з оточення. Всього загинуло в Гурбєнських лісах біля 1000 повстанців з яких: 30 % вояків УПА і 70 % мобілізованого цивільного населення. Понад 100 вояків УПА і близько 200 не озброєних потрапили в полон і були позв'язані закатовані. Ознайомлюючи учнів із цими подіями, вчителі використовували дані «Літопису УПА» та професора Володимира Косика з книги «Україна і Німеччина у Другій світовій війні».

Таким чином, учні зрозуміли те, що герої Гурб увійшли в безсмертя, бо віддали своє життя за здійснення багатовікової мрії українського народу за самостійну Україну.

Понівечена свідомість, жага до волі і державотворення пробудилася в нашого народу в кінці 90 років ХХ ст. За безпосередньою участі Народного Руху та підтримки українських патріотів було відновлено і впорядковано найбільше поховання воїнів УПА, збудовано каплицю, насипано козацькі кургани, встановлено надмогильні хрести та розпочато будівництво церкви. Учні цієї школи доглядають за могилами і виховуються в історичному минулому нашого краю, у них формуються громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність, що на думку В. Сухомлинського, є осередком розвитку почуття громадянської гідності. Недаремно той, у кого в серці сформовані ці якості душі, ніколи не виявить себе в чомусь поганому «навіпаки, він прагнутиме виявити себе тільки в доброму, гідному наших ідей, нашого суспільства» [4, с. 403–613]. Саме почуття громадянської гідності, за В. Сухомлинським, – головне джерело моральної чистоти людини.

Щорічно на третій день Святої Пасхи проводяться відзначення пам'яті полеглих вояків УПА, здійснюється поминальна панахида за убієнними.

В травні місяці юнаки – випускники шкіл нашого району проводять навчально-польові заняття за програмою «Захисник Вітчизни».

На цьому місці постала свята обитель, побудовано пантеон загиблим героям, де під золотими куполами, під чистим небом, під ясними зорями, підноситься молитва за всіх героїв. А постамент матері Божої, який височить над ними продовжує підносити силу духу людського.

Наступна сторінка... Будеразька школа. Саме в приміщенні школи зимою 1943 року велися переговори між командуванням УПА – Південь та представниками угорських окупаційних військ з метою укладення перемир'я.

Друга більш вагома з історичного погляду подія, з якою знайомляться учні, – це I-а конференція поневолених народів Східної Європи та Азії, що відбулася 21–22 листопада 1943 року в цій школі. Вибір місця конференції був не випадковий. Село Будараж розміщене за 50 км. від м. Рівне (де знаходився штаб німецького командування), і німецьке керівництво не могло навіть подумати про такий зухвалий крок ОУН. Хоча інформація була розповсюджена, що конференція відбудеться на Житомирщині.

В роботі конференції взяло участь 39 делегати, які представляли 12 національностей. Конференція була організована командуванням УПА та проводом ОУН, прийняла ряд документів, серед яких відозви до народів Східної Європи та Азії, звернення до партизан із закликом до спільної боротьби проти сталінського та гітлерівського тоталітарних режимів, за незалежність народів, які пригнічували. Головував на конференції член проводу ОУН, уродженець с. Озерни Дубенського району Ростислав Волошин.

Конференція поклала початок створенню в 1946 році у Мюнхені Антибільшовицького Блоку Народів (АБН). На конференції був присутній головнокомандуючий УПА Роман Шухевич, але з конспіративних причин не виступав.

З ініціативи членів історично-краснавчого гуртка цієї школи 20 листопада 1997 року у школі відбулася конференція, присвячена 54-річчю I-ї конференції поневолених народів. Символічно, що конференція відбулася у тому залі, де вона проходила 1943 році. Учасники конференції прийняли ухвалу, яка зокрема передбачала виготовлення та вивішування на будинку школи меморіальної дошки, яка увічнювала б факт проведення у цьому приміщенні конференції.

У 1998 році в школі було відкрито меморіальну дошку. В урочистих брали участь народні депутати Іван Білас, Степан Хмара, Олег Матковський, Михайло Ратушний, голова КУН Слава Стецько.

20 листопада 2003 року в актовому залі Будинку вчених м. Рівне в честь 60-річчя I-ї Конференції поневолених народів Європи і Азії відбулася міжнародна наукова конференція. На ній були присутні представники Азербайджану, Грузії, Білорусії, Фінно-угорських націй, представники діаспори.

На другий день роботи міжнародної конференції її учасники прибули в с. Будараж для відкриття пам'ятного знаку.

Приємною несподіванкою для жителів села і особливо для вчителів і учнів був лист з Данії. З нагоди 60-річчя I-ї Конференції свої вітання на адресу жителів села прислав Петро Балицький, який там очолює станицю УПА, активіст ОУН та АБН у Скандинавії.

Конференція, яка відбулася в школі, золотими літерами вкарбована в багатотомову історію України, вона має високу оцінку світової спільноти і

є визнана однією з найбільших історичних подій на шляху до побудови цивілізованого демократичного суспільства на всій планеті.

Завершуючи сторінку із книги життя нашого краю, вчителі і учні не закінчили книги. Адже прийдуть інші і продовжать її.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що національно-патріотична робота з учнями сприяє формуванню у них громадянської мужності, обов'язку перед Батьківщиною, гордості за свій народ, формуванню активної життєвої позиції людини. Завдяки почуттю патріотизму людина стає сильною, здатною творити і розбудовувати свою національну державу, що виступає гарантом стабільності й могутності народу, його безсмертя. Як показало наше дослідження краєзнавство є ефективним засобом духовно-морального виховання школярів.

Перспективи подальших пошуків у цьому напрямку ми вбачаємо в продовженні дослідження інших сторінок книги «Життя нашого краю».

1. Національна Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 29 від 18 липня. – С. 4–6. **2.** Сухомлинська О. В. Цінності в історії розвитку школи в Україні: Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / За заг. ред. Сухомлинської О. В. – К., 1997. **3.** Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибрані твори: У 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. **4.** Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу // Вибрані твори: У 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1.

Рецензент: д.пед.н., професор І. В. Поташнюк.